



Bild: Mikael Gustavsson

Mosippa (Pulsatilla vernalis)

Välkommen till Svartbäcksmåla naturreservat och området kring Linneasjön

Svartbäcksmåla och Linneasjön ligger i den skog- och sjörika delen av sydöstra Småland. Genom området ringlar sig distinkta åsar som den geologiskt intressanta Nybroåsen. Är du uppmärksam kan du få se den vackra mosippan.

Bergtagen

Lyssna till landskapet och låt det berätta om geologiska processer ända sedan jordens födelse. Färdas i tanken till urtiden och gör ett stopp för knappt två miljarder år sedan. Två kontinenter kolliderar och en storslagen bergskedja skjuter upp. Roten till detta numera nednötta berg är grunden i det svenska landskapet och det vi idag står och går på. Berggrunden rör sig, smälter samman och stelnar i nya formationer. Graniten i Nybro föds, 1690 milj år före nutid.

Steget ut i storskogen

Under förhistorien är kusten och Öland centralbygd medan området kring Nybro halvt ogenomträngligt med moras och djupa skogar, fyllda av granitklippor och stenblock. Befolkningen ökar och under medeltiden tränger nybyggarna in. Bristen på lämplig åkermark och tillgången på vatten och präktiga skogar ger uppfinningsrikedomen en skjuts. Järn och oxar är de viktigaste ingredienserna.

Männen hämtar klimpar av malm ur sjöar och myrars inre. Malmen bränns och omvandlas till verktyg och vapen. Bruket är vanligt från yngre järnålder till 1700-tal. På flera platser i Svartbäcksmålaområdet döjler sig slagg från deras järnframställning under mossa och gräs. Även fiske, jakt, skogsbruk och tillverkning av träkol, pottaska, tjära, slöjd och smide är värdefullt.

Genom svedjebruk tas åkrar upp, varje år på ny plats.

Carl von Linné berättar att svedjorna syns "allestädes här i skogarna" och att smålänningen får "af sin eljest alledeles onyttiga skog och mark, merendels en härlig säd, samt derefter några år godt bete". Den odlingsbara marken är dock liten och säd köps ofta från slätten. Där jorden är lämplig för åkerbruk slår man sig ner och låter åkern bli fast. Man kan än idag utläsa den tidens in- och utåga i landskapet. Inågens åkrar och slättermark närmast gården och utågan med skog och bete.

Stengärdesgårdar och stensamlingar tillhör den gamla tidens jordbruk



Bild: Cla Larsson

Istidens härskare

Under den senaste årmiljonen, kallad kvartär, leker kylan och värmen tafatt. Istider växlar med varma isfria faser. Landskapet ligger dramatiskt och svagt böljande när istidens härskare gör entré, för 115 000 år sedan. Ismassan, ibland 2000 meter tjock, bryter stenblock ur berget, plockar upp grus och sand, krossar och blandar.

För 18 000 år sedan börjar isen sin reträtt och förvandlas till isälvar. Det forsande smältvattnet finner väg mellan isens väggar och lämnar löst material i långsmala rullstensåsar på botten av den tidens hav. Nybroåsen är sju mil lång och sydöstra Sveriges största isälvsformation. Vid Hjortåsen finns jättegrytor och sydost om reservatet den getryggsformade Kärringaryggen.

Baltiska issjön

Mellan isfronten och landet i söder syns en mindre vatten-samling. Enorma mängder smältvatten strömmar till och en issjö, kallad Baltiska issjön, växer fram. Den täcker stora delar av södra Sverige och stående vid Ok-stugan i Svartbäcksmåla befinner du dig invid dess strand. Vågorna svallar marken, stenar och block friläggs och rundas. Issjöns högsta strandlinje är i Nybro 81 m ö h. Issjön är en del av Östersjöns utveckling.

Döende isblock

Stora isblock bryts loss från moderisen och blir liggande kvar. Moränen lägger sig vid blockens sidor och letar sig in mellan dem. Skälvande ger isblocken upp i kampen mot värmen. Det enda som återstår är gropar i marken, dessa kallas dödisgropar. I Svartbäcksmåla finns ett helt dödislandskap.

En unik kil av is

Istidsvintrar varvas med arktiska somrar. Kölden spräcker marken och när översta jordlagret tillfälligt befrias från tjälen sipprar den ner i den frusna sprickan. Under århundraden bearbetas den av nya sprickbildningar och nerrasande jord. Långt senare upptäckts den ovanligt välformade iskilen i sandtaget vid Ok-stugan. Idag finns den konserverade kilen i kommunhusets foajé.

En avgörande bro

På 1700-talet är Nybro precis vad namnet anger, en ny bro vid landsvägen Kalmar-Växjö. Invid bron finns tre gårdar, var av Qvarnaslät är en. Strax intill anläggs Nybrokrog, även kallad Lortkrogen, förmodligen var vägen lerig och svårforcerad. Ett garveri och en mjölkvagn anläggs och några drivna hantverkare bosätter sig under 1800-talets första hälft. De lägger grunden för den blivande köpingen. År 1865 beslutas att "icke några svin eller får få vara ute på gator och torg" och Nybro är köping. Fabrikörer startar verksamheter, bl a bryggeriet Grönskog som tillverkar öl och sockerdricka. Invid bäcken vid områdets nordvästra hörn står den ståtliga byggnaden kvar.

Järnvägen och en hälsokälla gör att staden blommar upp. De boende flyttar ut i gårdshus och tvättstugor för att hysa gäster under badsäsong.

Svartbäcksmåla

Efterledet -måla är vanligast i kommunen och betyder mäta. Namnet härstammar från senmedeltiden och avser nybyggen eller utgårdar från äldre gårdar. Den förste brukaren av Svartbäcksmåla är biodlare Olof. På 1600-talet beskrivs det som kronotorp med tillhörande mjölkvagn.

Ömsom vin ömsom vatten. År 1628 är tillgångarna inte mindre än en häst, två oxar, sex kor, två kvigor, tre får, två lamm, ett ungsvin, två tunnor utsäde och en skäppa svedjeråg. Några år senare är man oförmögen att betala arrende.

Båtsmännen avlöser varandra men släkten Karp biter sig fast. Änkor med eller utan fattigvård är inhysta och på ägorna bor flera torpare. Vid ån anlägger man en 84 alnar lång damm och ett sågverk. På 1870-talet köps Svartbäcksmåla upp av Pukebergs glasbruk. Bruket har behov av stora mängder ved och utrymme till sina anställda.

Skogen

I Svartbäcksmåla möts du av djup barrblandskog. Gran dominerar men tall och lövträd som lönn och asp är vanliga. Trädens värde för människan finns ristat i hela området. På lättarbetad mark finns rakstammig produktionsskog och invid boställen hamlade träd. I branter, sumpskogar och terräng rik på granitblock och kringströdda stenar har urskogsliknande områden utvecklats. Sköna barrskogsområden är Gammelskogen sydost om skidbacken och slutningen öster om Klockaregården.



I Gammelskogen ligger mossan tät och hängglavar vajar för vinden.



Bild: Cla Larsson

Bild: Johan Nilare

Vid Klockaregården kan du upptäcka märkliga svampar som den ovanliga grangräticken (*Boletopsis leucomelaena*)

På den näringsfattiga marken trivs tallen. I Sumpskogen i östra delen finns en äldre tallskog med både livskraftiga individer och de som på sin ålders höst förser svampar, insekter och fåglar med livsrum. En barrskog med granjättar och raka furor finner du i Joelskogen.

En givmild källa

Källan med det järnhaltiga och radioaktiva vattnet börjar sin era som hälsobrunn med ett enkelt brädskjul och en ränna där vattnet med självtryck når de väntande gästerna. Nästkommande skjul är inrett med badrum, kar och trebent järngryta där man får betjäna sig själva. Källans styrka med 1332 delar dubbelt kolsyrad järnoxidul på 10.000 delar vatten påstås vara överlägsen.



Bild: Ur Keimars museums arkiv

Svandammen med den konstgjorda ön strax nordväst om Linneasjön. Kanterna var träplankskladda för att motstå det tidvis strida vattnet.

År 1881 går startskottet för Nybro kallvattenkuranstalt, sedermera Nybro brunn och badanstalt. Varmbadhus, societetslokal och restaurang uppförs norr om Joelskogen. Förutom tallbarrs-, pottaske- och svavelbad erbjuds diverse märkliga behandlingar som bad i elektriskt glödljus och ångskåp.

Vid Linneasjön finns kallbadhus och i bäcken strax norr om en båthamn för utflyktsbåtar och en svandamm. I brunnsparken och Joelskogen flanerar man förbi vattenkonst, musikkapell och sittgrupper. Brunnslivet erbjuder kurer, spel, dans, idrott och är en god äktenskapsmarknad för flickor. Vanligen besöks brunnen 4-6 veckor.

Rester från brunnsepoken är vattenkiosken och villan Skogshyddan i norra delen. Runt området finns en mängd byggnader med tidstypisk snickarglädje, utspringande flyglar och balkonger.



Bild: B. Graneli



Bild: Cla Larsson

I nyckelbiotoper finns ofta äldre och döda träd. Här trivs många svampar, insekter och fåglar

Lövskog finns insprängd i hela området. Vid Totestetorp finns en lövskogslund som tidigare betats. Här växer ädelölvträd, hasselbuskar och den gracila växten vippärt (*Lathyrus niger*). I den branta ravinen söder om finns ek, asp, lind, lönn och alm. Här kan du upptäcka blåsippan (*Hepatica nobilis*), sumpviol (*Viola uliginosa*) och den egendomliga växten vätteros (*Lathraea squamaria*). Sumpviolen trivs på de tidvis översvämmade markerna. Ravinen är klassad som nyckelbiotop.

Att stiga in i en nyckelbiotop kan ge en andäktig känsla, eller upplevelsen av en ovanligt risig skog. Här finns känsliga, ofta sällsynta, växter och djur som är beroende av den speciella miljön. Nyckelbiotoperna i Svartbäcksmåla finns markerade på kartan.

I slätten vid Pukeberg växer grova träd, sälj och närmare åkanten täcks marken av en härlig örtflora.



Bild: B. Graneli

Små och okända

I Svartbäcksmåla, liksom övriga delar av mellersta Småland, finns det en mycket rik insektsfauna. Det beror främst på att äldre skogar, med gamla och döda träd, och sandiga backar är förträffliga bostadsområden för insekter.

En färgglad bastardsvärmare (*Zygaena sp.*) flyger mellan ångsblommorna

Hälsosamt

Vad vore lämpligare än att en brunnsort blir idrottens mecka. Sporthallar och fotbollsvallar växer upp som svampar ur jorden. Joelskogen är svart av folk när Nybro bjuder på fotbollsmatch. Allt detta har sin början år 1906 då Nybro idrottsförening stöter kula, kastar spjut, spelar fotboll och hoppar längdsprång, stav-, höjd- och trestegshopp på kreaturstorget i staden. Idag finns allt från boulebanor till ishallar och crossbanor.



Bild: B. Graneli

Som gäst i naturen är det viktigt att Du tar ansvar och visar hänsyn.

Huvudregeln är; inte störa och inte förstöra. Du får inte skada mark, växter eller djur. Den som rider eller cyklar bör följa anvisade leder eller vägar. Det är inte tillåtet att köra med motorfordon i terrängen, med undantag av motocrossbanan. Skogens alla invånare, både människor och djur, har rätt till hemfrid. Har Du hunden med Dig bör Du ha den i koppel. Visa extra hänsyn mellan 1 mars – 20 augusti, då skogens djur föder upp sina ungar. Gå inte över tomter och planteringar och var noga med att stänga grindar efter Dig när Du passerar genom betesmark. Tälta, ställ upp husvagn eller tänd lägereld på hänvisade platser. Elda inte om det är fara för brand. Plocka gärna blommor men kom ihåg att vissa är fridlysta. Det är heller inte tillåtet att gräva upp växter eller plocka för försäljning. I Linneasjön råder fritt fiske.

I aspskogen har den ovanliga fjärilen rysk högstjärt (*Pygaera timon*) barnkammare åt sina larver. Vid åsarna blir det mörka Småland öppet och ljust. Här fladdrar fjärilen liten ängsmätare (*Macaria carbonaria*) i solskenet. Arten har sin sydgräns i Nybrotrakten. De torra åsarnas motpol är den fuktiga åkanten. I vassen finner du vinkelpunkterad lavspinnare (*Pelosia obtusa*).

En vanlig och mycket dekorativ gynnare är den gröna sandjägaren (*Cicindela campestris*). Den snabbfotade skalbaggen flyger blixtnsnabbt upp framför fötterna. Den trivs på solvarma öppna marker och jagar sina bytesdjur.

Vattendrag

Som fina trådar löper det ett nätverk av vattendrag genom området. S:t Sigfridsån är namngiven efter smålandsaposteln och har höga

botaniska värden. Strandskogen, en gång slätter- och odlingsmark, är variationsrik med våtmarker, barr- och blandskog. Grova alar på socklar med spretiga lufrötter ger ett nästan exotiskt intryck. På lufrötterna växer korallliknande rotknölar, bildade av svampliknande bakterier. De har förmågan att ta upp kväve ur luften och lever i symbios med träden. I höljet i ån gömmer gäddor. Utmed Svartbäcken finns kärnmarker med sumpviol och gul svärdsiljia (*Iris pseudacorus*).

Backen genom Joelskogen



Bild: Cla Larsson



Strömstare (Cinclus cinclus)



Forsarla (Motacilla cinerea)

Bevingade

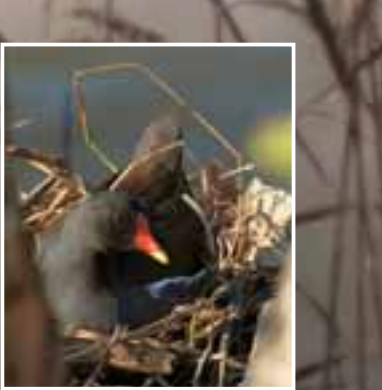
Det variationsrika landskapet med vattenspeglar, fuktstråk, äldre skog och halvöppna grusbäckar erbjuder livsrum åt en breda skara fågelarter. Under tidig vår ger Linneasjön och maden intill andrum åt stora flockar med rastande änder. Lögonfallande är rörhönan som nickande och vickande guppar på vattentyan.

Under försommaren hörs näktergalens genomträngande tongångar från buskage utmed S:t Sigfridsån. En långsmal vippande stjärt avslöjar att ån gästas av forsärla och en flyende blåskimrande gump kungsfiskaren. På åns botten springer den frimodige dykaren strömmstaren, jagandes insekter och smådjur. Strax norr om Pukeberg lever den svartvita flugsnappare.

I öppen och sargad terräng, vid grustag och skidbacke, har ån mer specialiserade individer funnit sin reträtt. I den sandiga miljön trivs fåglar som trädlärkor och back-svalor.

I skogen trivs skogsfåglar som mesar och hackspettar. I fuktigare partier kan mindre hackspett och den nästan klotrunda lilla fågeln stjärtnes påträffas. Efter midsommar kan man höra en vacker vemodig melodi i den stilla natten. Nattskärran lockas av områdets tallskogar. Vandrar man genom Sumpskogen är risken att man skrämmer upp tjäder och järpe stor. Båda arterna är beroende av äldre skog som inte gallrats och ansats. Nattetid kan man höra sparv- och pärlugglor kurtisera och rivalisera. Sparvugglan är vår minsta uggle, knappt stor som en stare.

Svartbäcksmåla & området kring Linneasjön



För information

www.nybro.se · 0481-45 000



Produktion: Skogssällskapet. Text & form: C.Larsson. Omslagstidning: grönling - B. Graneli, rönöna (*Gallinula chloropus*) - M. Grönlund. Tryckt med miljövänligt tryckteknik på miljövänligt papper av AM-Tryck, Malmö 2006.



Vid vattenkiosken på kullen bakom simhallen stod mineralvattenförsäljerskan. Hon arbetade sjudagarsvecka och avlönades år 1884 med 1,50 per dag.

Bilder: Cia Larsson

Thebacken

Vattnet i bäckdragen vid Thebacken driver både kvarn, såg och benstamp fram till 1940-talet. Den sköna backen är utflyktsplats för Nybros badgäster och från år 1900 godtemplarordens mötesplats. Med dansbana, servering, lotterikiosker och en friluftsteater förlustar sig tillresta besökare. Thebacken är vida känd och tillställningar kräver extratåg och autobiler som transporterar passagerare mellan köpingen och festplatsen oavbrutet.

Från öde till hembygdsgård

Qvarnaslät är ett hemman med tillhörande kvarn som ofta betraktas som fattigt och rapporteras öde. År 1611 sätts gården i brand av den danska hären på väg från Kalmarsund.

Mangårdsbyggnaden med två flyglar får sitt nuvarande utseende på 1860-talet. År 1936 blir gården hembygdsgård. Njut av den historiska miljön, kaffeservering och museum. I parken finns några inflyttade byggnader. En loftbod, en ladugård och en 1700-tals stuga som tillhört Skol-Karin.



Glaskonst i S:t Sigfridsån vid Pukeberg

Bild: B. Graneli

Pukebergs glasbruk

”Tre skeppor bränd lera och en skeppa rå lera. Detta trampas 10 slag och sedan kan man göra sten därav”. Året är 1871 och socknens första glasbruk anläggs. Sand, aska, kalk, salt och skärv smälter samman i den 1500 grader heta ugnen. Sanden tas ur åsen och askan köps för 50 öre per skäppa (26 L). Glasknallar lastar sina höhäckar med buteljer, oljehus och lampkuper. S:t Sigfridsån däms upp och vattenhjul får driva sliperi, lerstampar, sandblåstrings- och träullsmaskin.

En stor och mäktig hytta, helt i tegel, uppförs 1896. Linbanor fraktar godset mellan byggnaderna. Arbetarna bor i bostäderna väster om hyttan och i Svartbäcksmåla. Tillverkningen i glasbruksbygden expanderar och konkurrensen är stenhård. Bränder, med- och motgångar kantar brukets väg. På 1930-talet är Pukeberg Smålands största glasbruk med 340 anställda. Idag bedrivs designhögskola, konstutställningar, försäljning och evenemang. Här finns arkivet för svensk formgivning. Flera av brukets byggnader finns kvar och den vackra kulturmiljön är värd ett besök.

Bild: B. Graneli



Murade rester efter Svartbäcksmålas kvarn och såg



Linneasjön

Under brunnsepoken glider små utflyktsbåtar och en hjulbåt över Linneasjön. Vintertid sågar man isblock ur sjön. De bäddas ner i sågspån och varar ofta ända till midsommar. Ett par trädbevuxna öar flyter omkring och blir till roliga och förvirrande inslag under simtävlingar, ända tills de sprängs bort. Linneasjön är ovanligt djup. Lodningar visar 14,3 meters djup. I sjön finns gräskarp, spegelkarp och inplanterad sutare. Fisket är fritt och badmöjligheterna goda.

Stadens ljus speglar sig i Linneasjön

Bilder: Cia Larsson



Bondens Småland

Små åkertegar är något som karakteriserar mellersta delen av Småland. Rester efter stengårdsgårdar, igenvuxna ängsmarker och lövhagar berättar att det en gång så viktiga ängs- och hagmarksbruket för en tynande tillvaro.

Vid Tostetorp finns ålderdomliga betesmarker och en hamlad lind kvar. Stammen har fått sin knotiga form av att årligen tuktas, då grenar och löv togs tillvara som vinterfoder åt djuren.

Kolbottnar

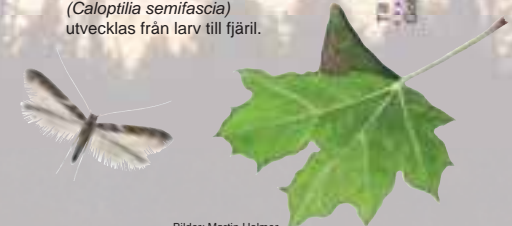
Vid en rykande kullformad hög arbetar en svettig och sotig kolare. Han har över en månads arbete framför sig och passar kolmilan noga. Elden kan slå igenom och göra allt arbete ogjort. Den staplade veden är täckt med granris och stybb och elden regleras med draget genom tändhålet. Milan är omsorgsfullt uppbyggd av 150 m3 ved och strax intill finns kolarens koja. Långt senare, när både kol och mila gått upp i rök, syns ännu resterna i terrängen. Plana eller upphöjda cirkulära ytor med avvikande växter. Gräver du i mossan blir fingrarna svarta av kol.

Tjärdalar

Kluckande sipprar tjäran ur hålet vid tjärdalens botten. Högen av kådrika tallstubbar ska under en vecka sakta brinna och tjäran kramas ur träet.

Tjäran tappas på tunnor och levereras till skeppsbyggerierna i Kalmar. Övergivna tjärdalar syns som fördjupningar i backslänter. Fina exemplar finner du norr om Viktoriavallen, intill OK-stugan och i den nordöstra delen av området.

På lönnblad kan du hitta bladrollar där lönnstilmalen (*Caloptilia semifascia*) utvecklas från larv till fjärl.



Bilder: Martin Holmer

Teckenförklaring					
	Skog		Skidspår 5,0 km		Motocross
	Övrig mark		Skidspår 5,0 km kuperat		Volleyboll
	Åker		Skidspår 10,0 km		Boule
	Naturvårdsområde		Konstnospår		Lift
	Mosse/kärr		Bebyggelse		Skidbacke
	Vatten		Information		Badhus
	Bilväg större/mindre		Sevärdhet		Badplats
	Körväg		Geologisk sevärdhet		Rastplats
	Stor stig		Kulturminne		Grillplats med skydd
	Liten stig		Botanisk sevärdhet		Grillplats
	Vattendrag		Kolbotten		Soptunna
	Höjdkurva, ekv. 5 m		Museum		Handikappanpassad anläggning
	Naturreservatsgräns		Nyckelbiotop		Toalett
	S:t Sigfridsleden (cykel) 12+6 km		Underhållning		Cafeteria
	Ridled		Glasbruk		Värmestuga
	Dackeleden 84 km		Fiske		Vandrarhem
	Naturstig 2,2 km		Idrottsplats		Stugor att hyra
	Grönmoleden 7 km		Fotbollsplan		Hotell/rum att hyra
	Skidspår 2,5 km		Bowling		Camping
			Tennis		Busstation
					Järnvägsstation
					Parkering

Kartredigering: Kartfabriken, www.kartfab.se
Kartunderlag: Nybro kommun
Godkänd från sekretessynpunkt för spridning. Lantmäterverket 2006-02-24
Copyright flygbild Lantmäterverket 2006. Ärende nr MS2006/1452